

Дергалюк Б. В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Dergaliuk Bogdan
Ph.D, Associate Professor,
Associate Professor of Economics and Entrepreneurship Department
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute"

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ ЯК ВИМОГА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті обґрунтовується необхідність структурних змін у напрямі інтелектуально-орієнтованого розвитку національної економіки, що зумовлює необхідність здійснення інвестування у людський та інтелектуальний капітал. У контексті розгляду питань стимулювання структурних зрушень як необхідного елементу інтелектуально-орієнтованої економіки інвестиції в інтелектуальний капітал слід розглядати як інвестиції держави, спрямовані у підвищення продуктивних якостей, професійного розвитку та інтелектуального потенціалу індивіда з метою їх майбутньої трансформації у суспільно корисну працю. Стимулювання процесів розвитку інтелектуального та людського капіталу з позиції застосування інструментарію системи державного регулювання можна ототожнити з цільовими фінансовими вливаннями в окремі сфери життєдіяльності суспільства у вигляді державної підтримки. У результаті аналізу наявних підходів щодо організації державної політики розвитку інтелектуального та людського капіталу України з'ясовано, що відсутній комплексний підхід до її організації, простежується фрагментарність та розбалансованість напрямів її провадження, що проявляється у негативних соціальних та економічних наслідках. Запропоновано перелік заходів державного управління структурними змінами національної економіки у напрямі розвитку інтелектуально-орієнтованої економіки.

Ключові слова: структурні зміни, інтелектуально-інноваційна сфера, інтелектуально-орієнтована економіка, інтелектуальний капітал, людський капітал, національна економіка.

Вступ та постановка проблеми. Однією із визначних характеристик сучасної глобальної економіки є високий динамізм структурних зрушень, зумовлений їх інтелектуально-орієнтованою спрямованістю та викликами сучасного інформаційного суспільства. Загалом сьогодні ми можемо спостерігати низку явищ, що стали невід'ємною складовою частиною прогресивних економік та базовою передумовою їхнього розвитку, серед яких варто відзначити стрімку технологізацію господарських процесів, інтегрованість глобальних ланцюгів утворення доданої вартості, а також активний розвиток засобів передачі та захисту інформації, які, окрім сфери їх прямого застосування, породили новітні платіжні засоби та системи обліку, актуальність та затребуваність яких останнім часом наростає. Таким чином, побудова стабільної та ефективної системи економічних зв'язків інтелектуально-інноваційної сфери вимагає структурних змін для формування сприятливого середовища для розвитку та реалізації інтелектуального капіталу країни з метою генерації та подальшої реалізації інновацій. Саме тому нині набуває актуальності питання побудови ефективної моделі економічного розвитку, яка би враховувала наявні тенденції світового рівня та специфіку локальних взаємодій в інноваційній сфері [6, с. 37]. Сучасність виключає можливість побудови розвинутої економіки за рахунок екстенсивних підходів індустріальної епохи, формуючи необхідність у стимулюванні структурних змін, націлених на формування постіндустріальної та інтелектуально-орієнтованої економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Структурні зміни в аспекті інтелектуалізації економіки вимагають кардинального перегляду поглядів щодо ролі та значення інтелектуального капіталу для економічного розвитку. Увагу питанням інтелектуального капіталу

було приділено у працях таких науковців, як Г. Беккер, Т. Шульц, Ф. Махлуп та інші, які вважаються основоположниками теорії людського капіталу. Теорія людського капіталу стала підґрунтям для розроблення теорії інтелектуального капіталу. Основними представниками теорії інтелектуального капіталу серед західних учених є: М. Армстронг, Д. Белл, Е. Брукінг, Дж. Гелбрейт, Д. Даффі, Л. Джойя, Л. Едвінссон, М. Кастельс, Д. Клейн, Х. Макдональд, М. Мелоун, Т. Сакайя, П. Салліван, К. Свейбі, Т. Стюарт, О. Тоффлер, М. Янг та інші. Представники теорії інтелектуального капіталу пов'язують безальтернативність постіндустріального розвитку суспільства із роллю людини у виробничому процесі, що є власником певних знань, умінь, кваліфікації, виробничих навичок тощо. Теорія інтелектуального капіталу акцентує увагу на знаннях індивідуума, а також на наукових знаннях, що поряд із інформацією стають виробничими ресурсами.

Цій проблематиці щодо структурних змін національної економіки у напрямі інтелектуалізації економіки присвятили багато уваги вітчизняні науковці, такі як О. Амоша, В. Базилевич, М. Бендіков, О. Бервено, Д. Богиня, О. Бутнік-Сіверський, В. Воронкова, А. Гальчинський, Н. Гавкалова, В. Гесь, О. Грішнова, Е. Джамай, Я. Жаліло, В. Зінов, В. Ільїн, О. Кендюхов, А. Колот, Н. Корабльова, В. Корженко, С. Легенчук, О. Малишко, Н. Маркова, Л. Пашко, А. Поручник, В. Семиноженко, В. Соловійов, О. Стрижак, Л. Федулова, П. Цибульов, А. Чухно, О. Швиданенко, Л. Штика та інші.

Незважаючи на вкрай детальний розгляд питань, пов'язаних із інтелектуальним та людським капіталом, питання структурних трансформацій у напрямі інтелектуально-орієнтованої національної економіки залишаються недостатньо розкритими та вимагають подальших досліджень.

Метою статті є обґрунтування необхідності та розроблення заходів щодо структурних змін у напрямі інтелектуально-орієнтованого розвитку національної економіки.

Для досягнення окресленої мети автором було вирішено такі завдання:

- з'ясовано значення поняття інвестування в інтелектуальний капітал;

- окреслено обставини, що вплинули на підвищення значення та ролі інтелектуального капіталу як фактору економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки;

- виокремлено перелік заходів структурних змін національної економіки, націлених на розбудову інтелектуально-орієнтованої економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Причиною появи і використання поняття «людський капітал» стала зміна якості і ролі праці або якості робочої сили [5, с. 3]. Перед власниками капіталу постала проблема використання і придбання не стільки простої робочої сили, скільки складної робочої сили, яка була би зайнята творчою працею. У розвинених країнах світу швидкими темпами йде перехід до використання складної праці працівників, здатних до отримання знань і до швидкого перенавчання, до самостійного оволодіння знаннями та використання їх у процесі трудової діяльності [1, с. 7].

Поняття «інтелектуальний капітал» від лат. *intellectualis capitalis* визначається як «розумовий, головний», «головні пізнання», при цьому він виступає одним із різновидів капіталу, маючи надзвичайно складну сутність та багатоаспектність, якому притаманні специфічні, унікальні, неповторні особливості [4, с. 257].

Питанням інтелектуального та людського капіталу присвячено багато праць як закордонних, так і вітчизняних науковців, які дають дещо різні наукові тлумачення сутності цих понять, ієрархічності та функціональної спрямованості. Але при цьому всі науковці схиляються до єдиного висновку, що для розвитку конкурентоспроможної національної економіки на світовому ринку в сучасних глобалізаційних умовах необхідно здійснювати інвестування у людський та інтелектуальний капітал. Тобто вкрай важливо, щоб таке інвестування не було епізодичним або вибірковим, оскільки інвестиції у капітал індивідуума є не прямими, а такими, що здійснюються у процесі набуття знань через освіту, інформацію, досвід тощо. Інвестиції у людський капітал сприяють не тільки отриманню нових знань індивідуумом, а й розширенню світогляду, культурному та естетичному розвитку особистості. Це підвищує рівень інноваційної культури та сприяє інтелектуалізації економіки загалом.

Поняття «людський капітал» та «інтелектуальний капітал» мають багато наукових трактувань, однак у контексті розгляду питань стимулювання структурних зрушень як необхідного елемента інтелектуально-орієнтованої економіки цю категорію слід розглядати як спрямовані інвестиції держави у підвищення продуктивних якостей, професійного розвитку та підвищення інтелектуального потенціалу індивіда із метою їх майбутньої трансформації у суспільно корисну працю. При цьому стимулювання трудової активності населення є невід'ємною складовою частиною цього процесу, насамперед як фактору перетворення здобутих здібностей у реальний дохід.

Таким чином, можна стверджувати, що утворення інтелектуального капіталу індивідуума відбувається шляхом вторинного ефекту від інвестування у зазначені види загального капіталу, передусім у людський капітал.

Парадигмальні вимоги щодо розвитку національної економіки доводять, що інтелектуальний капітал висту-

пає найважливішим фактором економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, що зумовлено такими обставинами, як:

- по-перше, домінуючою складовою частиною інтелектуального капіталу виступає людський капітал, який є виробником речового капіталу, створює нову вартість та забезпечує отримання позитивного ефекту як для підприємств, галузей, регіонів, так і для держави загалом;

- по-друге, ключову роль у процесі суспільного виробництва відіграють працівники розумової праці, на відміну від часів, коли у суспільному виробництві переважала проста фізична праця.

Отже, підвищення значення та ролі людського та інтелектуального капіталу у суспільному виробництві є законним наслідком розвитку продуктивних сил та сучасним викликом генезу національної економіки.

Необхідною умовою забезпечення стабільних темпів економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки в сучасних умовах є формування чіткої ціннісної орієнтації вітчизняної системи державного управління, зокрема її цільової спрямованості на розвиток інтелектуального потенціалу шляхом забезпечення ефективного стимулювання позитивних зрушень у відтворювальній, соціальній та зовнішньоекономічній структурі економіки.

Таким чином, стимулювання процесів розвитку інтелектуального та людського капіталу з позиції застосування інструментарію системи державного регулювання можна ототожнити з цільовими фінансовими вливаннями в окремі сфери життєдіяльності суспільства у вигляді державної підтримки. До таких сфер можна віднести: освіту, науку, інноваційну інфраструктуру, підтримку інтелектуальних інновацій, науково-технічні розробки, охорону здоров'я, державну міграційну політику, підтримку програм академічної мобільності, витрати на екологізацію та пропаганду здорового способу життя тощо.

Безальтернативність структурних змін у напрямі інтелектуально-орієнтованої національної економіки підтверджується тим, що [2, с. 18; 3, с. 163; 7, с. 49; 8, с. 314]:

- по-перше, у світовій економіці спостерігається постійне збільшення частини наукомістких галузей у суспільному продукті;

- по-друге, сталий економічний розвиток забезпечується саме активним використанням інтелектуального капіталу і високих технологій;

- по-третє, формування єдиного інформаційного доступу людей до світових інформаційних ресурсів і задоволення потреб у знаннях сприяє формуванню інтелектуального потенціалу і водночас швидкому застаріванню знань та інформації;

- по-четверте, утвердження в системі освіти і підготовки кадрів принципу безперервності процесу отримання, оновлення і розширення знань у межах нової освітньої моделі – безперервної освіти – сприяє формуванню інтелектуального потенціалу національної економіки;

- по-п'яте, становленням та розвитком особливого виду управлінської діяльності – менеджменту знань.

Але необхідно зазначити, що для розвитку інтелектуально орієнтованої економіки тільки інвестування в інтелектуальний капітал не досить. Також потрібно забезпечити кругообіг отриманих знань та перетворення їх у економічний ресурс, спроможний підвищити конкурентоспроможність національної економіки. Це вимагає структурних змін у економіці в напрямі створення дієздатних інституціональних, структурних, інформаційних та функціональних компонент національної економіки, які б були спроможні забезпечити перетворення інтелектуального

потенціалу в інтелектуальний капітал, тобто у знання та безпосередній ресурс.

Аналізуючи наявні підходи в організації державної політики розвитку інтелектуального та людського капіталу України, можна констатувати відсутність комплексного підходу до її організації, фрагментарність та розбалансованість напрямів її провадження, що проявляється у негативних соціальних та економічних наслідках. Парадоксальною є наявність відносно високих показників освіченості населення разом із неможливістю його подальшого працевлаштування в межах національної економіки, що провокує масові процеси трудової міграції та спричиняє появу дефіциту на локальних ринках праці. Саме тому формування комплексних стратегічних підходів у розвитку інтелектуального капіталу є вимогою не лише інтелектуально орієнтованої економіки, але й ресурсного забезпечення зростання економіки у перспективі та недопущення поточних та майбутніх структурних дисбалансів.

На основі вищевикладеного можна виокремити такий перелік заходів державного управління, які націлені на вирішення означених проблем:

- формування та впровадження комплексних програм розвитку інтелектуального та людського потенціалу на рівні пріоритету державного розвитку;
- заохочення проведення освітніх та інших заходів соціального розвитку підприємствами шляхом застосування інструментарію фіскального стимулювання;
- здійснення інвестицій у розвиток системи охорони здоров'я;
- спрямування зусиль на розбудову дієвої інноваційної інфраструктури, спроможної об'єднати єдиними цілями освіту, науку, виробництво та бізнес-структури для активізації інноваційної діяльності та впровадження наукових розробок у виробничий процес;
- реформування системи середньої, вищої та професійно-технічної освіти, а також системи підвищення кваліфікації та перепрофілювання кадрів із урахуванням швидкоплинних технологічних змін;
- розроблення нових підходів в організації державної міграційної політики у напрямі забезпечення процесів

інтелектуальної міграції та належної системи трудової мотивації.

Запропоновані заходи насамперед повинні забезпечити:

– наявність стимулів щодо створення й нагромадження знань як ресурсу для розвитку інтелектуально-орієнтованої економіки. Для цього необхідно, щоби зростали потреби в знаннях, використання яких і дасть можливість забезпечити власне задоволення потреб, а також реалізувати особистий інтелектуальний капітал у сучасному житті за постійного підвищення соціального статусу особистості;

– перехід виробництва на впровадження нових технологій та підвищення інноваційної активності виробничої діяльності, що зумовить зростання попиту на робочу силу, яка матиме можливість працевлаштуватися чи зберегти зайнятість, у тому числі і шляхом необхідного підвищення кваліфікації, що закладе основи її конкурентоспроможності та успіху на ринку;

– забезпечення процесу дифузії інновацій, що сприяє перетворенню знань на ресурс, а інтелектуального потенціалу – в інтелектуальний капітал. Особливо важливе останнє, оскільки трансфер знань із-за кордону зовсім не обов'язково дає ефект, якщо процес дифузії знань не відбувається у національній економіці.

Висновки. На нашу думку, ключовими напрямками у досягненні інтелектуально-орієнтованого вітчизняного економічного середовища є організація дієвої інноваційної політики та формування цілісної політики розвитку інтелектуального капіталу держави у складі комплексної структурної політики.

У результаті проведення цього дослідження було здійснено комплексний аналіз передумов формування інтелектуально-орієнтованої економіки як ефективного напрямку здійснення державного управління, а також способів досягнення відповідного стану шляхом стимулювання позитивних структурних трансформацій.

Подальших досліджень вимагають питання, пов'язані із розробленням механізму запровадження структурних змін національної економіки у напрямі інтелектуально-орієнтованого економічного розвитку та обґрунтування сценаріїв реалізації структурних змін в економіці України в контексті інтелектуалізації економіки.

Список використаних джерел:

1. Бутко М.П. Сутність економіки знань та механізми державного впливу на процеси її становлення. *Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток*. 2017. № 2. С. 7–18.
2. Бутнік-Сіверський О. Інтелектуальний капітал (теоретичний аспект). *Інтелектуальний капітал*. 2002. № 1. С. 16–27.
3. Детермінанти розвитку національного господарства: монографія / за заг. ред. П.В. Круша. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 276 с.
4. Житченко Г.О. Сутність та визначення поняття «інтелектуальний капітал». *Економіка і суспільство*. Вип. 12. 2017. С. 255–259.
5. Антонюк В.П. Інтелектуальний капітал України: проблеми його формування та нагромадження. *Управління економікою: теорія та практика* : зб. наук. пр. Київ : ІЕП НАНУ, 2015. С. 3–14.
6. Мельник А., Васіна А. Структурна трансформація національної економіки України як чинник модернізації інституційного базису її розвитку. *Журнал Європейської економіки*. 2010. № 1. С. 37–58.
7. Тульчинська С.О. Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти : монографія. Київ : НТУУ «КПІ», 2009. 488 с.
8. Мельниченко А.А., Акімова О.А. Управління у сфері освіти і науки як фактор забезпечення сталого розвитку держави та регіонів : монографія. Київ : Видавництво ВП «Едельвейс», 2012. 352 с.

СТРУКТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ КАК ТРЕБОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. В статье доказывается необходимость структурных изменений в направлении интеллектуально ориентированного развития национальной экономики, что обосновывает необходимость осуществления инвестирования в человеческий и интеллектуальный капитал. В контексте рассмотрения вопросов стимулирования структурных сдвигов как необходимого элемента интеллектуально ориентированной экономики инвестиции в интеллектуальный капитал следует рассматривать в качестве направленных инвестиций государства в повышение продуктивных качеств, профессионального развития и интеллектуального потенциала индивида с целью их будущей трансформации в общественно полезный труд. Стимулирование процессов развития интеллектуального и человеческого капитала с позиции применения инструментария системы государственного регулирования можно отождествить с целевыми финансовыми вливаниями в отдельные сферы жизнедеятельности общества в виде государственной поддержки. В результате анализа существующих подходов организации государственной политики развития интеллектуального и человеческого капитала Украины установлено, что отсутствует комплексный подход к ее организации, прослеживается фрагментарность и разбалансированность направлений ее производства, что проявляется в негативных социальных и экономических последствиях. Предложен перечень мер государственного управления структурными изменениями национальной экономики в направлении развития интеллектуально ориентированной экономики.

Ключевые слова: структурные изменения, интеллектуально-инновационная сфера, интеллектуально-ориентированная экономика, интеллектуальный капитал, человеческий капитал, национальная экономика.

STRUCTURAL CHANGES AS THE REQUIREMENT FOR INTELLECTUAL-ORIENTED DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Summary. The article substantiates the necessity for structural changes in the direction of national economy intellectually-oriented development, which leads to the need for investment in human and intellectual capital in modern conditions of national economies world globalization. At the same time, such investment should not be occasional or selective, since investments in the individual's capital are indirect. The category of "intellectual its capital" should be viewed as investments aimed at improving the state of productive skills, professional development and intellectual capacity of the individual for their future transformation of socially useful work in the context of incentives for structural changes as a necessary element of intellectual-oriented economy, because the formation of intellectual capital of an individual occurs through the secondary effect of investing in these types of general capital, primarily human capital. Stimulating the processes of development of intellectual and human capital from the standpoint of using the tools of the state regulation system can be identified with targeted financial infusions in certain areas of society's life in the form of state support. It was found from the analysis of existing approaches to public policy development of intellectual and human capital of Ukraine, that there is no comprehensive approach to its organization, fragmentation and imbalance evident areas of the proceedings, which manifests itself in negative social and economic consequences. Therefore, the formation of integrated strategic approaches in the development of intellectual capital is a requirement not only intellectually-oriented economy, but also resource support economic growth in the future and prevent structural imbalances. Measures governance structural changes proposed to the national economy in the direction of intellectually-oriented economy, which include: formulating and implementing comprehensive programs of intellectual and human potential; encouraging educational and other measures of social enterprises by applying the tools of fiscal incentives; focusing efforts on developing an effective innovation infrastructure; reforming the system of secondary, higher and vocational education, etc.

Key words: structural changes, intellectual-innovative sphere, intellectual-oriented economy, intellectual capital, human capital, national economy.